

X 327(438) k: Gzetler Antal

323. 1X

Am
LENGYEL TERVEK KÖZÉP-EURÓPA
ÚJRARENDEZÉSÉRE, ÉS KÁRPÁTALJA
VISSZATÉRÉSE A MAGYAR
ANYAORSZÁGHOZ 1939 MÁRCIUSÁBAN

I.

Lord Palmerstonnak, Victoria királynő liberális külügyminiszterének és miniszterelnökének tulajdonítják az alábbi mondást: „Her Majesty's government has neither permanent friends nor permanent enemies, only permanent interests” („Őfelsége kormányának nincsenek sem állandó barátai, sem állandó ellenségei, csak állandó érdekei”). A nagy brit államférfi ezzel azt akarta kifejezésre juttatni, hogy az államközi kapcsolatokat nem az érzelmek, hanem a reális érdekek befolyásolják.

Palmerston e megállapítása vonatkozik a lengyel-magyar kapcsolatok történetére is. A két nép közötti erős szimpátia ellenére Magyar- és Lengyelország gyakorta egymással szemben álló szövetségi rendszerekhez tartoztak. Ez volt a helyzet az első világháború után is. Lengyelország legfőbb szövetségese a győztes Franciaország volt, az a nagyhatalom, amelyik döntő szerepet játszott a történelmi Magyarország szétszabdalt trianoni béke létrehozásában, s amelyik életre hívta a Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia közötti úgynevezett kisantant-szövetséget, amelynek egyetlen célja a békeszerződés revíziójára törekvő Magyarország féken tartása volt. Persze, a franciák által vezetett szövetségi rendszer nem volt homogén. Míg Csehszlovákia – elsősorban Beneš külügyminiszter ösztönzésére – a harmincas évek folyamán szövetségi szerződést kötött a Szovjetunióval, addig Lengyelország vezető államférfia, Pilsudski marsall éppen a bolsevista Oroszországot tekintette Lengyelország első számú ellenségének.¹ A Szovjetuniónak Besszarábia

bekebelezésére irányuló igénye miatt ugyanígy vélekedett az orosz ambíciókról a román vezetőréteg is. Érthető tehát, hogy Románia és Lengyelország még a húszas évek elején defenzív jellegű katonai szövetséget kötöttek egy várható szovjet agresszió kivédése céljából. E védelmi szövetség az 1939. évi európai krízisig a lengyel külpolitika axiómája maradt.²

Jozef Beck külügyminisztersége. A „harmadik Európa” terve.

Pilsudski marsall már a harmincas évek eleje óta arra törekedett – félvén egy esetleges német–szovjet bekerítéstől –, hogy lazítsa az egyoldalú francia kapcsolatokat és rugalmasabb, mai nyelven „multilaterális” külpolitikát folytasson. Ezért 1932. július 25-én megnemtámadási szerződést kötött a Szovjetunióval. Igazi fordulat a lengyel külpolitikában azonban akkor következett be, amikor 1932. november 2-án Jozef Becket, a fiatal államtitkárt és egykori légionáriust nevezték ki külügyminiszterré. Beck és helyettese, Szembek gróf, arra törekedtek, hogy szakítva Franciaország és a kisanant merev status quo-politikájával, lengyel vezetéssel újrendezzék a kelet-közép-európai térséget.

Beck első külpolitikai sikere az 1934. január 26-án aláírt lengyel–német megnemtámadási paktum volt. Létrejöttét előmozdította a lengyel vezetőket aggodalommal eltöltő francia–szovjet közeledés, valamint – utólag bármilyen különösnek tűnik is ez – Hitler kormányalakítása Németországban. Ennek oka abban rejlett, hogy az osztrák alsó rétegekből származó Hitler nem osztotta a weimari köztársaságban is vezető szerepet játszó porosz-konzervatív vezetőréteg (Hindenburg, Papen, Schleicher és mások) hagyományos lengyelellemességét. Hitler elsősorban Ausztria és a Szudétaföld bekebelezésére törekedett, hosszú tá-

von pedig szövetségest látott Lengyelországban egy későbbi időben megindítandó szovjetellenes háború esetére. Természetesen éppen hosszú távon voltak a német és lengyel célkitűzések összeegyeztethetetlenek. Hitler forradalmi, az európai hatalmi rendszert alapjaiban megrendítő külpolitikát folytatott. Beck ugyan ellenfele volt a status quónak, Csehszlovákiát német, magyar és szlovák közreműködéssel fel akarta darabolni, de – mivel állandóan történelmi kategóriákban gondolkodott – végső célja annak a nagyhatalmi szerepnek a helyreállítása volt, amelyet Lengyelország a Jagelló-királyok idején játszott. Beck külpolitikai koncepciója az úgynevezett „harmadik Európa” létrehozása volt, egy laza államszövetségé, amely Magyarországból, az autonóm Szlovákiából, Jugoszláviából, Romániából állt és Olaszországra támaszkodott volna, de jó baráti viszonyt tartott volna fenn a két nyugati hatalommal: Angliával és Franciaországgal. Beck szerint ez az általa megvalósítani kívánt államrendszer elég erős lett volna ahhoz, hogy mind a nemzetiszocialista Németország, mind a bolsevista Oroszország expanziós törekvéseivel szemben erős gátat képezzen.

Becket nemcsak a nemzetiszocialista Németország dinamikus expanziós politikája aggasztotta, hanem Beneš csehszlovák külügyminiszter 1935 óta követett, nyíltan szovjetbarát külpolitikája is. Utóbbival szemben azért voltak aggályai, mert attól félt – s a II. világháború alatti és utáni események tükrében nem is egészen alaptalanul –, hogy a beneši külpolitika megnyitja az utat a Szovjetunió kelet-közép-európai expanzív törekvései előtt. Félelmet igazolni látszik Litvinov szovjet külügyi népbiztosnak 1937 novemberében Bullitt amerikai nagykövettel folytatott megbeszélése. E megbeszélés során az orosz diplomata nyíltan kijelentette, hogy a Szovjetunió célja nemcsak Besszarábia, de egész Románia bekebelezése, s egy későbbi időpontban Lengyelország „abszorbeálása” is.

1936. december 21-én Beck a lengyel külügyminisztérium vezető tisztviselői előtt körvonalazta a lengyel külpolitikai célokat. Ezek – szerinte – az alábbiak voltak: a csehek által 1919-ben jogellenesen elfoglalt tescheni körzet visszaszerzése, Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolása, egy „autonóm” Szlovákia létrehozása, Magyarország és Románia kibékítése, s a fent említett – lengyel vezetés alatt álló és Olaszországra támaszkodó – Szlovákiából, Magyarországból, Romániából és Jugoszláviából álló blokk megteremtése. Még ugyanebben az évben sikerült Becknek egy diplomáciai sikert elkönyvelnie. Carol román király – nagyrészt Beck befolyására – a szovjetbarát és Benešsel szorosan együttműködő Titulescu külügyminisztert elbocsátotta, és utódjául Victor Antonescut nevezte ki, aki a lengyel–román barátság elmélyítésének híve volt.³

Beck koncepciójának gyenge pontját az a körülmény képezte, hogy sem Ausztriának, sem a történelmi cseh tartománynak nem tulajdonított jelentőséget. Az Anschlusst előbb-utóbb bekövetkező természetes történelmi folyamatnak vélte, ugyanúgy a Szudétaföld Németországhoz csatolását is, s nem realizálta, hogy a Szudétaföld elvesztése után a maradék Csehország szinte érett gyümölcsként hullik a Harmadik Birodalom ölébe.

Magyarország fő külpolitikai célja: Trianon revíziója

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés következtében Magyarország területe – Horvátországot nem számítva – 282 ezerről 93 ezer négyzetkilométerre, lakosainak száma 18,2 millióról 7,6 millióra csökkent. Több mint hárommillió magyar került idegen uralom alá: kb. 1,7 milliót csatoltak Romániához, kereken 1 milliót Csehszlová-

kiához és félmilliót a szerb–horvát–szlovén királysághoz.⁴ Különösen a két balkáni állam, Románia és Jugoszlávia nyomta el az uralmuk alá került nemzetiségeket. Jobb volt a nemzetiségek helyzete a Csehszlovák Köztársaságban, azonban e polgári demokrácia is központosító politikát folytatott, jóllehet a csehek arányszáma az 50%-ot sem érte el. A prágai kormány által erőltetett centralizáció azzal az eredménnyel járt, hogy a magyarok, németek, rutének, lengyelek, de még az államalkotó szlovákok sem érezték hazájuknak az új, történelmileg gyökértelen köztársaságot.⁵ S nem szabad elfelejtenünk, hogy a nyugati publicisztikában ma is mint „egyetlen demokrácia a Rajnától keletre” emlegetett heterogén köztársaság kormánya 1922-ig ostromállapottal kormányozta az országot, nehogy az új államot el nem fogadó nemzetiségek azt darabokra szaksítsák.

Ha e tanulmányban a Csehszlovákiában uralkodó helyzettel bővebben foglalkozunk, mint a másik két utódállam problémáival, ennek kizárólag abban rejlik az oka, hogy fő témánk, a magyar–lengyel együttműködés, elsősorban a Csehszlovák Köztársasággal szemben folytatandó politika koordinálására szorítkozik.

Közvetlenül a Trianont követő időkben a Felvidék lakosságának szlovák többsége a Magyarországgal fennálló ezeréves kapcsolatok helyreállítására törekedett, amennyiben a magyar kormány hajlandó lett volna a szlovákok részére a területi autonómiát biztosítani. Erre Budapest tett is ígéretet, s támogatta a Genfben Frantisek Jehlicka és Viktor Dvorzsák vezetésével megalakult Szlovák Nemzeti Tanácsot. E nemzeti tanács azonban az idők folyamán elvesztette befolyását a szlovák tömegekre, akik többsége az Andrej Hlinka páter és Jozef Tiso páter vezette Szlovák Néppárt köré tömörült (Hlinka-párt). A Hlinka-párt is autonómiára törekedett, de a Csehszlovák Köztársaság területén belül.⁶

Magyar szempontból nézve kedvezőbb helyzet alakult ki Kárpátalján. Itt két csoport küzdött egymás ellen: az Andrej Brody és Stepan Fencik vezette ruszin magyarbarát párt – a területi autonómia garantálása esetén – Magyarországhoz óhajtott csatlakozni. Ezekkel szemben az Avhustyn Volosyn páter és Julian Revay által vezetett ukrán nemzeti párt eleinte a Csehszlovák Köztársaság kebelén belül megvalósítandó autonómiáért küzdött, távolabbi céljuk egy önálló ukrán állam magvának, egy „ukrán Piemontnak” a létrehozása volt. E párt szoros kapcsolatban állt a Dél-Lengyelországban tevékenykedő Ukrán Nemzeti Organizációval (OUN), amely illegális szervezet volt, mivel működését a lengyel kormány betiltotta.

A magyar kormányok a békeszerződés aláírását követő években eleinte arra szorítottak, hogy az elszakított területeken élő magyar kisebbségeknek nagyobb kulturális és politikai jogokat biztosítsanak. Nem adták fel azonban soha a trianoni szerződés területi rendelkezései revíziójára irányuló igényeket sem. Bethlen Istvánnak már a húszas években sikerült az elszigeteltségből kitörnie, először az Olaszországgal, majd az Ausztriával kötött baráti szerződések útján. A Német Birodalommal és Lengyelországgal csak a harmincas évek elején alakult ki szorosabb kapcsolat. Mindkét állam külpolitikája elsősorban Csehszlovákia ellen irányult. Elsősorban Beck törekedett a Csehszlovák Köztársaság likvidálására, Hitler 1938-ig a látszat szerint csak a szudétánémeteknek nyújtandó nagyobb autonómiát akarta kiharcolni. Beck és Hitler koncepciói között azonban óriási szakadék tátongott. Amíg ugyan Hitler az önrendelkezési jog wilsoni elvei megvalósításáért küzdő „Bayard-lovag”-nak tüntette fel magát, de csak azért, hogy újabb keleti területek bekebelezéséért csatlósként tekintett kisebb szövetségeseivel: Lengyelországgal, Litvániával, Magyarországgal és Romániával a Szovjetunió ellen meneteljen, addig Beck csak azért akarta szétfeszíteni

az általa mesterséges képződménynek tekintett Csehszlovák Köztársaságot, hogy egy szerinte stabilabb és igazságosabbnak tartott új Közép-Európát teremtsen.

Amint fentebb említettük, Beck e koncepcióját 1936 decemberében fejtette ki először egy, a lengyel külügyminisztériumban tartott konferencián. Politikája sarkkövének számított az Olaszországhoz fűződő barátság elmélyítése. E törekvésében támogatta őt Bastianini, a varsói olasz követ, valamint Kánya Kálmán magyar külügyminiszter. Bastianini terve – a német hegemoniatörekvések ellensúlyozása érdekében – egy „Róma–Belgrád–Budapest–Varsó tengely kiépítése volt egy esetleges elágazással Bukarest felé”.⁷

Magyar–lengyel együttműködés a szudéta krízis idején

Beck már az 1938-es európai válság előtt igyekezett elmélyíteni a magyar–lengyel kapcsolatokat. Gondos előkészítés után 1938 februárjában Horthy kormányzó és Kánya Kálmán külügyminiszter hivatalos látogatást tettek Lengyelországban. Négynapos tárgyalás után a magyar és lengyel államférfiak megállapodtak abban, hogy összehangolják Csehszlovákiával szemben követendő politikájukat.⁸ Szembek gróf emlékiratából tudjuk, hogy Kánya már ekkor aggályának adott kifejezést a Harmadik Birodalom növekvő túlsúlya miatt.

A lengyel kormány megbízható információkkal bírt azt illetően, hogy Hitler rövid időn belül Csehszlovákiával szemben felveti a németek lakta Szudétaföld kérdését. Lipski berlini és Lukasevicz párizsi követ jelentései alapján Beck szilárdan meg volt arról győződve, hogy a német–csehszlovák válság nem fog európai fegyveres konfliktust kiváltani. Litvinov 1938. május 12-én Georges

Bonnet francia külügyminiszterrel folytatott beszélgetése során kijelentette, hogy a Szovjetunió csak abban az esetben siet a csehek segítségére, ha Lengyelország és Románia átengedi a szovjet csapatokat. Erre viszont egyik kormány sem volt hajlandó, Franciaország pedig szovjet együttműködés nélkül nem volt hajlandó háborúba menni Csehszlovákiáért.⁹ Ezen információk birtokában Beck nyíltan támogatta a szlovák autonomista párt Karel Sidor vezette szárnyát, akik egy Lengyelország és Szlovákia közötti perszonáluniót óhajtottak létesíteni.¹⁰ E lengyel-szlovák együttműködés egy időre befelhőzte a magyar-lengyel kapcsolatokat, mivel Kánya arra törekedett, hogy Szlovákia Magyarországgal lépjen perszonálunióra. Az emiatt keletkezett nézeteltérések kiküszöbölése céljából a magyar kormány a csehszlovákiai magyar kisebbség vezetőjét, gróf Esterházy Jánost 1938. július 17-én Varsóba küldte. Beck – aki számára létfontosságúnak látszott a magyarokhoz fűződő jó kapcsolatok ápolása – engedett Esterházy kérésének, és beleegyezését adta ahhoz a magyar javaslatához, amelynek értelmében Szlovákia a magyar királyság kebelén belül autonómiát kapott volna.¹¹

A magyar kormány – tekintettel a honvédség gyenge felkészültségére – nem volt olyan magabiztos, mint a lengyelek. Budapesten attól félték, hogy Csehszlovákia elleni fegyveres fellépés esetén Románia és Jugoszlávia fegyveresen lépnek fel Magyarországgal szemben, és sem Németország, sem Olaszország nem voltak hajlandók a románokkal és jugoszlávokkal szemben Magyarországot megvédeni.¹² Beck igyekezett a Romániával fennálló szövetségi és baráti viszony alapján a román fenyegetést elhárítani. A románok, akik a fenyegető szovjet beavatkozástól való félelmükben a csehszlovák-német-lengyel-magyar kapcsolatok békés rendezésére törekedtek, tettek is néhány biztató ígéretet. Beck legfőbb célkitűzését, Kárpátalja Magyarországhoz való csatolását és a közös lengyel-magyar határ helyreállítását azon-

ban sem Károly király, sem Comnène külügyminiszter nem voltak hajlandók támogatni.¹³

1938 augusztusában a magyar diplomácia jelentős sikert ért el. A kisantant külügyminiszterei 1938 augusztusában a jugoszláviai Bledben tartott értekezletükön elismerték Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, és Apor Gábor magyar külügyminiszter-helyettesnek komoly ígéretet tettek a magyar kisebbségek helyzetének javítására. Ellenszolgáltatásként Magyarország lemondott a katonai erőszak igénybevételéről Csehszlovákiával szemben.¹⁴ A bledi egyezmény beárnyékolta a Horthy vezette magyar küldöttség és a német államférfiak között 1938. augusztus végén Németországban folytatott tárgyalásokat, amelyek amúgy is feszült légkörben folytak, mivel a magyar kormány vonakodott részt venni egy Csehszlovákia elleni fegyveres akcióban.¹⁵

A magyarok és a lengyelek abban a tekintetben teljesen egyetértettek, hogy saját kisebbségeik részére ugyanazokat a jogokat fogják követelni, amelyeket a prágai kormány hajlandó a szudétanémetek részére megadni. Szeptember 8-án a magyar és a lengyel kormány megállapodott abban, hogy olyan kérdésekben, amelyek mindkét felet érintik, tanácskozni fognak egymással, és Csehszlovákiával szemben azonos politikát fognak folytatni.¹⁶ Különösen szorosan működött együtt a magyar és a lengyel kormány fenti „gentlemen’s agreement” szellemében Chamberlain angol miniszterelnök 1938. szeptember 15-i berchtesgadeni látogatása után. Szeptember 16-án a magyar és lengyel követek Londonban, Párizsban, Berlinben és Rómában azonos tartalmú jegyzéket nyújtottak át, és népszavazást követeltek Csehszlovákia magyar és lengyel kisebbségek lakta területein. Mivel az angol és a francia kormány a magyar és lengyel követeléseket elutasította, Beck egy lépéssel tovább ment. Szeptember 19-én az angol, francia, magyar és román kormány tudomására hozta, hogy a Hitlernek időközben tett

angol engedmények értelmében most már népszavazás nélkül követeli a tescheni terület Lengyelországhoz való csatolását. Szeptember 21-én a lengyel követek hasonló tartalmú jegyzéket nyújtottak át Londonban, Párizsban, Berlinben és Rómában.¹⁷ Ugyanezt tették a magyar követek a négy nagyhatalom fővárosában.¹⁸

Amikor Hitler és Chamberlain második, godesbergi tárgyalása után az angol-német feszültség kiéleződött, Lord Halifax brit külügyminiszter szeptember 24-én jegyzéket nyújtatott át Varsóban és Budapesten, s ebben közölte, hogy a szudéta kérdés rendezése után lehetőséget lát arra, hogy a lengyel és a magyar kisebbség ügyét is tárgyalások útján lehessen rendezni.¹⁹ A lengyel magatartás e kissé homályos brit ígéret ellenére megmerevedett. Amikor szeptember 28-án nyilvánvalóvá vált, hogy a négy nagyhatalom kormányfői Münchenben tanácskozássra ülnek össze a csehszlovák-német feszültség rendezése céljából, Beck jegyzéket intézett Prágához, s követelte a tescheni terület azonnali átadását.²⁰ A magyar kormány ugyancsak jegyzékben követelte Prágától a magyarok lakta területek azonnali átadását.²¹

Az 1938. szeptember 29-i müncheni konferencián a magyar és lengyel igények nem szerepeltek a napirenden. Mussolini indítványára azonban a müncheni egyezmény szövegéhez az alábbi kiegészítő nyilatkozatot csatolták: „A négy nagyhatalom kormányfői (Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország, Cz. A. *megjegyzése*) kijelentik, hogy a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek kérdése, amennyiben azt a következő három hónapon belül az érdekelt kormányok közötti megállapodás útján nem rendezik, a négy nagyhatalom itt jelenlévő kormányfői újabb összejövetelének tárgya lesz.”²²

Mussolini e diplomáciai lépését az a régebbi koncepciója sugallta, amelynek értelmében a német délkeleti terjeszkedés útja elé egy lengyel-magyar-olasz gátat kell

emelni. Egyébként a müncheni egyezmény a magyar és a lengyel diplomácia vereségeként volt értékelhető. A szlovák és ruszin kisebbség kérdését nem is tárgyalták. A nyugati hatalmak a magyar és lengyel igények rovására oldották meg a szudétanémet kérdést.

Az 1938. szeptember 29-i müncheni négyhatalmi konferencia határozatait – amelyre Lengyelországot nem hívták meg – a II. világháború utáni történetírás többnyire egyoldalúan tárgyalja. Általában úgy tüntetik fel, mint „egy kis nemzet megerősökölését” a nagyhatalmak által. E sorok szerzője úgy véli, hogy nincs a nemzetközi jog szemzögéből nézve eltérés a Párizs környéki békeszerződés és a müncheni egyezmény között. Mindkét esetben olyan területrendezésről volt szó, amelyet illetően az érintett lakosság beleegyezését nem kérték ki. Ha alaposan elemezzük akár a Csehszlovák Köztársaság belső struktúráját, akár a müncheni egyezmény előzményeit, 1938 őszére vonatkoztatva a „csehszlovák Dávid és a német Góliát” példáját a legendák birodalmába kell sorolnunk bármennyire is elítéljük Hitler agresszív és a második világháború kitöréséhez vezető politikáját.

Hasonlóképpen a legendák birodalmába tartozik a „naiv” Chamberlain meséje, aki hitt Hitler békevágyában, sőt ezen túlmenően a Szovjetunió ellen akarta fordítani a német hadigépezetet – az egyetlen állam ellen, amelyik hajlandó lett volna fegyveres segítséget nyújtani a Csehszlovák Köztársaságnak. Ez a tévhit az elmúlt fél évszázad folyamán olyan közhellyé vált a publicisztikában, hogy alig lehet vele a tényeket szembeállítani. Az angol „appeasement”-politika elemzése túllépi e tanulmány kereteit. Elég, ha csak néhány tényt idézünk emlékezetünkbe:

Anglia és a Csehszlovák Köztársaság között nem volt szövetségi viszony. Csehszlovákiát azonban szövetségi viszony fűzte Franciaországhoz és a Szovjetunióhoz. A szovjet–cseh szövetség eleve irreális volt, mivel az oroszok csak

akkor tudtak volna segítséget nyújtani, ha lengyel vagy román területen vonulnak át. Ez azzal a következménnyel járt volna, hogy a Szovjetunió háborúba keveredik Lengyelországgal és Romániával. Litvinov külügyi népbiztos még 1938 tavaszán közölte Coulondre francia nagykövettel, hogy csak az esetben tud segítséget nyújtani a cseheknek, ha a francia kormány kieszközli a lengyelektől és románoktól, hogy átengedik a szovjet csapatokat.²³ Ez irreális követelés volt, Franciaország viszont angol támogatás nélkül nem tudott volna háborút indítani Németország ellen.

Az angol kormány viszont a dominiumokkal egyetértésben és a parlament óriási többségére támaszkodva már 1938 áprilisában leszögezte, hogy nem hajlandó európai háborút indítani olyan országért, amely a nemzetek önrendelkezési joga megsértésével jött létre, és amelyet a háború győzelmes befejezése után sem lehetne a versailles-i békeszerződés által megvont határok között helyreállítani.²⁴ S nem szabad elfelejteni, hogy a nemzetközi politika eseményeit nemcsak hatalmi érdekek vagy machiavellisztikus törekvések irányítják. Irracionális, emocionális tényezők szintén nagy szerepet játszanak. 1938 őszén Európa népei nem akartak háborúba menni. Az első világháború vérzivatarra, a verduni és doberdói mészárlás emléke még sokkal élénkebben élt az emberek tudatában, semhogy ezt a békevágyat semmibe lehetett volna venni.

E tanulmány szerzője azonban e tényezők figyelembevételével mellett is osztja a brit történész, Macartney professzor véleményét, aki Chamberlaint nem az úgynevezett „appeasement”-politika miatt bírálja, hanem azért, mert az egész csehszlovák és közép-európai kérdéskomplexumból kizárólag a cseh–szudétánémet kérdésre fordította figyelmét.²⁵ Ahelyett, hogy bátor kezdeményezéssel hozzáláttak volna Közép-Európa újjárendezéséhez, az angol és francia államférfiak csak a szudétánémet probléma megoldásával

foglalkoztak, és azt a látszatot keltették, hogy a béke mindenáron való fenntartásáért engedtek a hitleri erőszaknak. Mussolini kezdeményezésének és Beck rendíthetetlen magatartásának volt köszönhető, hogy a magyar és lengyel kisebbség problémája egyáltalán szóba került. A két nyugati nagyhatalom érdektelenséget tanúsított a közép-európai kérdések globális rendezése iránt. E magatartásuk nagyban hozzájárult Hitler ama hiedelméhez, hogy Közép- és Kelet-Európában saját elgondolásai szerint cselekedhet. E téves premisszából kiindulva foglalta el Prágát, szüntette meg Cseh- és Morvaország függetlenségét, és ezáltal elindult azon az úton, amely Európát a II. világháború szakadékába taszította.

A lengyel–magyar közös határ helyreállítására tett első kísérlet

A lengyel kormány nem törődött a müncheni egyezményhez csatolt kiegészítő nyilatkozat határozataival. Szeptember 30-án a prágai lengyel követ átnyújtott egy 12 órás ultimátumot, és követelte a tescheni terület azonnali átadását. Prága engedett, és a lengyel csapatok bevonultak Teschenbe. E terület gyors annektálása ellenére Münchent a lengyel diplomácia vereségeként kell értékelnünk. Csehszlovákia német csatlóssá vált, amelynek az lett a szerepe, hogy a lengyel–magyar határ helyreállítását megakadályozza. Mivel azonban a köztársaságot a szlovák és rutén mozgalmak miatt belső válság gyengítette, Beck úgy értékelte, hogy Csehszlovákia fel fog bomlani. Még München előtt Genfben küldte kabinetfőnökét, Lubienski grófot, hogy közölje Comnène román külügyminiszterrel: a lengyel külpolitika legfőbb célja – a német terjeszkedés megakadályozását biztosítandó – a lengyel–magyar közös határ létrehozása, és ennek érdekében Szlovákiának és

BENCSIK ISTVÁN: NŐI FEJ, 1969, FA, 28 cm

Kárpátaljának autonóm területként Magyarországhoz való csatolása. Károly király és a román kormány e lengyel tervet élesen elleneztek. Nyíltan közölték Beck külügyminiszterrel, hogy amennyiben Magyarország fegyveres kísérletet tesz Kárpátalja visszaszerzésére, akkor Románia a kisantant-egyezmény értelmében megtámadja Magyarországot.²⁶

Október első napjaiban a lengyel kormány abban reménykedett, hogy Szlovákia proklamálni fogja a függetlenségét. E remény illúziónak bizonyult. A Szlovák Néppárt 1938. október 6-i, zsolnai gyűlésén Sidor és a lengyel kapcsolatok kiépítésére törekvő szárny vereséget szenvedett. A Néppárt Tiso páter javaslatára óriási többséggel úgy határozott, hogy Szlovákia autonóm területként megmarad a Csehszlovák Köztársaság kebelében. Az autonóm jelleg hangsúlyozása érdekében az állam nevét – egy kötőjel beiktatásával – Cseh-Szlovákiára változtatták.

E diplomáciai kudarcok ellenére a lengyel–magyar együttműködés elmélyült. 1938. október 5-én a külügyminisztérium kabinetfőnöke, gróf Csáky István Varsóba utazott, ahol hosszas megbeszéléseket folytatott Beck külügyminiszterrel és Lubieski kabinetfőnökkel. A lengyel államférfiak diplomáciai támogatást ígértek arra az esetre, ha Magyarország helyre akarja állítani a közös lengyel–magyar határt. Beck jegyzékben hozta az angol, francia, német, olasz és román kormány tudomására, hogy Lengyelország támogatja a közös határ helyreállítására irányuló magyar törekvéseket. A román kormánnyal külön közölte, támogatja Szlovákia függetlenségét és Kárpátalja autonóm területként Magyarországhoz való csatolását, s egy Varsó–Budapest–Róma tengely kialakítását, amelyhez Románia is csatlakozhatna.²⁷

A közös lengyel–magyar határ létrejöttét azonban ebben az időben nemcsak Románia ellenezte, hanem elsősorban a Német Birodalom. Az OKW, a német fegyveres erők

legfőbb parancsnoksága egy október 6-i keltezésű feljegyzésében közölte a német Külügyi Hivatallal, hogy Cseh-Szlovákia fennállását elsőrendű német érdeknek tekinti, és ezért a közös lengyel–magyar határ létrejöttét határozottan ellenzi.²⁸

A magyar kisebbség sorsának békés úton történő rendezése érdekében 1938. október 9-től 13-ig közvetlen magyar–csehszlovák tárgyalások folytak Komáromban. A magyar küldöttséget Kánya Kálmán és Teleki Pál, a csehszlovák küldöttséget Jozef Tiso, a Szlovák Néppárt elnöke vezette. Mivel a tárgyalások eredménytelenül végződtek, a magyar kormány a fent említett müncheni zárónyilatkozat útján a négy nagyhatalomhoz akart fordulni, és Mussolinin kívánta felkérni a négyhatalmi értekezlet összehívására. Varsóban megütközést váltott ki, amiért Lengyelországot nem kérték fel közvetítésre, s emiatt Beck megbízásából Orłowski lengyel követ éles tiltakozó jegyzéket nyújtott át a magyar külügyminisztériumnak. Ennek hatására Hory András varsói magyar követ Lengyelországot is meghívta az összehívandó értekezletre, amely azonban Hitler vétője miatt nem jött létre. Amikor Szembek gróf szemrehányást tett Horynak a szerinte túlságosan óvatos magyar magatartás miatt, a magyar követ a honvédség gyenge felszerelésére és a csehszlovák hadsereg nyomasztó túlerejére hivatkozott. A müncheni tárgyalások előtt – 1938. szeptember 23-án – Beneš csehszlovák elnök általános mozgósítást rendelt el, s 1938 októberében a csehszlovák haderő volt Közép-Európában a legjobban felszerelt és legerősebb fegyveres alakulat.²⁹

Mivel október közepén úgy látszott, hogy Kárpátalja Magyarországhoz csatolása nehézségekbe ütközik, Beck ismét felelevenítette a szorosabb lengyel–szlovák kapcsolatok kérdését. Október 19-én gróf Szembek fogadta Sidor szlovák vezető politikust, aki közölte vele, hogy Szlovákia lengyel protektorátus alatt önálló államiság kialakítására

törekszik³⁰. Hitler azonban félt a lengyel befolyás megerősödésétől, és eltökélte, hogy egyelőre Szlovákiát a Csehszlovák Köztársaság kebelében óhajtja megtartani. Ez volt az oka annak, hogy az 1938. november 2-i bécsi döntés alkalmából Ribbentrop a magyar követelésekkel szemben inkább a szlovák álláspontot támogatta.³¹

1938. október 19-én a lengyel külügyminiszter még egy utolsó kísérletet tett, hogy Romániát a lengyel–magyar határ kérdésében eddig képviselt álláspontja revideálására bírja rá. Beck Galacba utazott, ahol Carol királlyal és Comnène külügyminiszterrel tárgyalt. Comnène hajthatatlannak mutatkozott, a de facto már nem létező kisantant szövetségre hivatkozott és nem akarta tudomásul venni, hogy Cseh-Szlovákia a müncheni egyezmény után német csatlós állammá vált.³²

Időközben belső válság keletkezett Kárpátalján, amely a müncheni egyezmény óta a Cseh-Szlovák Köztársaságon belül autonóm területté vált. Volosyn páter elnöklete alatt összeült október elején az Ukrán Központi Tanács, proklamálta „Kárpát–Ukrajna” autonómiáját és megválasztotta az új autonóm terület első kormányát. Miniszterelnök a magyarbarát Andrej Brody lett, de a belügyminisztériumot az ukrán érzelmű Edmund Bacsinszki vette át.³³ A lengyel és a magyar kormány Brody kinevezésétől azt remélte, hogy ő proklamálni fogja Kárpátalja perszónalunióját Magyarországgal. A komáromi tárgyalások utolsó napján útban volt Komárom felé, és be akarta jelenteni Kárpátalja csatlakozását Magyarországhoz. Erre azonban nem került sor, mivel a cseh-szlovák delegáció kompromisszumra nem hajlandó magatartása miatt Imrédy miniszterelnök arra utasította a magyar delegációt, hogy szakítsa félbe a tárgyalásokat és térjen vissza Budapestre.³⁴

Brody nyíltan magyarbarát magatartása láttán a prágai kormány elhatározta, hogy véget vet tevékenységének. 1938. október 25-én egy Prágában tartott cseh–szlo-

vák–rutén tárgyalás során Syrový tábornok – aki Beneš október 5-i lemondása óta ideiglenes államfőként működött – elrendelte Brody letartóztatását, és Kárpátalján erőszakos módon Volosyn páttert ültette be a kormányfői székbe, aki egy száz százalékgig ukrán érzelmű kormányt alakított. E változás következtében a lengyel–magyar határ helyreállítására irányuló törekvés egy időre megghiúsult.³⁵

(A következő számban folytatjuk.)

CZETTLER ANTAL

Jegyzetek

- 1 Roos, Hans: *Polen und Europa* (Lengyelország és Európa). Tübingen 1967, 3–14. l.
- 2 A szerződés szövege megtalálható in: Beck, Jozef: *Mon dernier rapport. Politique polonaise 1926–1939.* (Utolsó jelentésem. Lengyel politika 1926–1939.) Neuchâtel 1951. 330–330. l. 2
- 3 Nem tévesztendő össze a háború ideje alatt a teljhatalmat gyakorló Ion Antonescu marsallal.
- 4 1929 óta az új állam neve Jugoszlávia.
- 5 Hoensch, Jörg K.: *Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei.* (A magyar revizionizmus és Csehszlovákia szétverése.) Tübingen 1967, 18. l.
- 6 Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon.* Budapest, 1967. 17–25. l.
- 7 Szembek, Jan, gróf: *Journal* (Napló) 1933–1939. Paris, 1952. 276. l.
- 8 Hoensch: 60–61. l., Roos: 281–282. l.
- 9 *Akten zur deutschen auswärtigen Politik* (Német külügyi dokumentumok = ADAP) II. kötet, 92., 96., 100., 127. sz. jegyzet; Szembek 308–309. l., Bonet, Georges: *Defense de la paix* (A béke védelme), Genf, 1946. 125. l., Allard, Sven: *Stalin und Hitler.* Bern, 1974. 153. l.
- 10 Roos: 323. l.
- 11 *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához* (DIMK). A müncheni egyezmény és létrejötte. Összeállította Ádám Magda. Budapest, II. kötet, 251. sz. jegyzet.
- 12 DIMK, II. 209. sz., Macartney, C. A.: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary* (Október tizenötödike. A modern Magyarország története.) I–II. kötet. Edinburgh, 1956. I. kötet, 234. l.

- 13 Szembek: 327. l.
- 14 ADAP, II. 383., 390., 402. sz., ADAP V. 221., 223. sz., Kertész, Stephen: *Diplomacy in a Whirlpool* (Diplomácia örvényében). Nötre Dame, Indiana, 1953. 33–35. l.
- 15 ADAP II. 383., 402. sz., Erdmannsdorff, Otto: *Die politischen Ereignisse in Ungarn während der Zeit vom Mai 1937 bis zum Juli 1941*. Kézirat, amelyet Gosztonyi Péter bocsátott a szerző rendelkezésére.
- 16 DIMK II. 320., 342. sz., Szembek: 332. l., Macartney: I. 249. l.
- 17 *Dokuments of British Foreign Policy* (Brit diplomáciai iratok). II. 13., 15., 20. sz., ADAP II. 540., 551., 553., 589. sz., Beck: 163. l., Bonnet: 97. l.
- 18 Macartney: I. 259. l.
- 19 DBFP III. 25., 44. sz.
- 20 Beck: 164. l., Szembek: 343. l., ADAP II. 667. sz., DBFP III. 61. sz.
- 21 ADAP II. 630., 658. sz., Macartney: I. 270. l.
- 22 ADAP II. 670. sz.
- 23 Alard: 82. l., Coulonre, Robert: *De Staline à Hitler*. Paris, 1950. 153. l.
- 24 Feiling, Keith: *The Life of Neville Chamberlain*, London, 1944. 353–360. l., Henderson, Neville Sir: *Fehlschlag einer Mission* (Egy küldetés kudarca). Zürich 1944. 147–152. l.
- 25 Macartney: I. 253. l., Henderson: 176–180. l.
- 26 DBFP III. 27., 46., 65., 67. sz., ADAP V. 609., 650. sz., Szembek: 350. l.
- 27 Szembek: 344–345. l.
- 28 ADAP IV. 39. sz.
- 29 Szembek: 354. l.
- 30 Szembek: 359. l.
- 31 ADAP IV. 99. sz., DIMK II. 621–622. l., Hoensch: 188–195. l., Macartney: I. 298–304. l.
- 32 Beck: 174–175. l., Hoensch: 158–159. l.
- 33 Zlepko, Dmytro: *Die Entstehung der polnisch–ungarischen Grenze* (A lengyel–magyar határ létrejötte). München, 1980. 19–25. l.
- 34 Hoensch: 142. l., Macartney, I. 287. l.
- 35 Adam, Magda: *A kisantant*. Budapest, 1981. 323–330. l., Beck: 162–175. l., Macartney: I. 305–306. l., Zlepko: 65–70. l.